

A nyugati fríz kisebbség túlélési esélyei Hollandiában

A Globális politika élvonalába ma a nyelv, az identitás és a nacionalizmus kerültek, amelyek már nemcsak részei az „újjáéledési” mozgalmaknak, hanem zászlóvivői is. Jelenleg a 20. század végén két erő, a „jihad és a McWorld” (de Kadt kifejezése szerint) munkál. (A jihad alapja a faj, amely háborúk és vérontások által az emberiség nagy rendjeinek újra a törzsi rendszerbe való szerveződésével „állat”, a McWorld viszont stimulálja az integrációt és a nemzetállamok homogén globális parkba való tömbösödését.) Ennek a két erőnek a összeütközése kibillentí a világban az irányítást, támadja a nemzetállamok szuverenitását. Az egyensúlyi helyzet újratereztésén, illetve megszilárdításán ma számos szervezet, kutató és kormánypolitikus dolgozik (pl. UNESCO, az OECD Organisation for Economic Cooperation and Development, valamint az EU szervezete stb.).

Hollandiában is megfigyelhető a két tendencia: a holland kormány politikája egyrészt az angol paradigma terjedésének, a McWorld-világának a kiszolgálója (ennek egyik iskolapéldája, hogy az alapfokú oktatási intézményekben 1986-ban bevezették az angol nyelv kötelező oktatását), de figyelembe kell vennie a népesség közel 6,56–7%-át alkotó, az országban élő etnikai kisebbségek törekvéseit is az anyanyelvi oktatás terén, és kezelni kell a frízföldi problémát is. Meg kell jegyezni, hogy a McWorld uniformizálódó hatásától ma már nem csupán a kisebbségi vagy regionális nyelveket beszélőknek kell tartaniuk, hanem a kevésbé használt hivatalos államnyelveket beszélőknek is, például a hollandoknak, akiknek nyelve rövid időn belül szintén minorizálttá válhat. Természetesen az egyik paradigma megléte nem zárja ki a másik jelenlétét (McWorld/Jihad), de kezelésük mindenképpen toleranciát és demokratikus alapokon való szerveződést igényel.

E rövidke áttekintésben Hollandia 11. tartományának, Frízföld önálló nyelvének, a nyugati fríz nyelvnek az esélyeit vizsgálva rámutatok arra, hogy a fríz jelenleg az uralkodó holland asszimilációs törekvések áldozata. A kérdés az, hogy a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának javas-

latait végiggondolva sikerül-e visszaállítani a frízek méltóságérzetét, önbecsülését és rábíni a holland kormányt a fríz oktatásügy tartományszintű intézményesítésére, vagy a fríz a holland asszimilációs törekvések martaléka lesz egyrészt az állami érdektelenségnek köszönhetően, másrészt a modern civilizáció uniformizáló hatása miatt.

A fríz nyelvnek sok a közös vonása a többi kevésbé használatos nyelvvel Európában: földrajzilag, gazdaságilag és kulturálisan is perifériára szorult; jelenleg a kétnyelvűséget Hollandiában társadalmi szinten átmeneti állapotnak tekintik, ezért a többségi nyelv általános előnyt élvez. Az oktatás terén csak csírájában van jelen a teljes anyanyelv tanulásához és használatához való jog, amely alapvetően szükséges a társadalmi és lelki túléléshez, a gazdasági és politikai részvételhez. Ebből következik, hogy a kulturális és nyelvi különbségekből adódó problémákat elsősorban az oktatáson keresztül lehet kezelni, ezért a fríz kisebbség oktatásának megfelelő intézményesítésre és a fríz nyelv védelmére van szükség.

Stacy Churchill szerint a „kisebbségi lét” oktatásbeli hátrányának hat különböző állomása van, amelyből a hatodik az optimális állapot. Ezeknek mindegyike érinti a frízket, kivéve a 4. pontot, amelynek palástolt

változatát találjuk, és a 6. pontot, a harmónikus többnyelvű együtt létezés állapotát.

1. a többségi nyelv hiányos ismeretéből fakadó tanulásbeli hátrány;

2. a társadalmi helyzetből fakadó tanulásbeli hátrány;

3. a társadalmi és kulturális különbségekből adódó tanulásbeli hátrány(ok);

4. az anyanyelvhasználat tiltása miatt kialakult tanulásbeli hátrány;

5. a nyelvfenntartás csak személyes használatra korlátozódik;

6. a nyelvi egyenlőség állapota.

Az oktatáspolitikai programok kialakításakor a közvélemény ítélete gyakran lényegesebb, mint az oktatók vagy a kisebbségi csoport tagjainak javaslatai. Ugyanakkor a megfelelő oktatáspolitikai programterv kidolgozásához az oktatók, a közvélemény és a kisebbség(ek) tagjai között legalább konszenzusra van szükség. Így a kisebbségek sajátos oktatásbeli szükségleteinek felismerése majdhogynem egyetemesnek mondható. A kisebbségek maguk is formálják a közvéleményt; sajnos, számos esetben az etnikumon belül nagyfokú a széthúzás: asszimiláció, nyelvörzés vagy a kettő kombinációja.

A nyugati frízek a szociolingvisztikai kontextusban

A 16. században a frízek a holland egységesülési folyamat következtében elveszítették társadalmi szerepüket (1579-ben Holland tartomány és további hat északi tartomány; Zeeland, Utrecht, Gelderland, Overijsel, Groningen, Friesland és Scheldt-VÁM létrehozta az utrechti uniót, 1581-ben kikiáltották függetlenségüket és detronizálták II. Fülöp spanyol királyt). Függetlenségüket a spanyolok csak 1648-ban ismerték el. A déli rész (a mai Flandria) azonban továbbra is spanyol fennhatóság alatt maradt. Ennek eredménye az lett, hogy a politikai függőséggel és a gazdasági visszaélésekkel párhuzamosan az általános kulturális szint is visszaesett, az írásbeliség megrekedett a 16. század szintjén és gyakorlatilag a dél-németalföldiek (flamandok) (1) kétszáz évig nem álltak elő irodalmi munkával; a

nyelvet megfosztották hivatalos funkciójától, leértékelődött, és később, különleges városi dialektus (a holland alapú városi fríz) feltűnése okozta azt, hogy néhány nyelvész már a 17. és a 18. században úgy gondolta, hogy a fríz nyelv között

a) egyenlőtlen a földrajzi eloszlás;

b) a két nyelv társadalmi megoszlása is az.

A tényekből látni fogjuk a fríz nyelv fokozatos leértékelődését, presztízsvesztését. (A partvidék előtti szigeteken, a holland és német területen, egészen a dán–német határig, körülbelül 15–20 ezer ember az északi nyelvjárást beszéli, a keleti fríz nyelvet a németországi Oldenburg közelében ma már csak egy-két ezer ember beszéli, bár a középkorban az egész partvidék érintkezési nyelve volt.)

Dark Groter szerint ma a külvilág alig van tudatában a jelenlegi frízföldi nyelvi állapotnak. A hollandok többsége a fríz nyelvet periférikus tünetnek tartja és sokszor negligálja alacsonyabb státusza miatt, vagy egyszerűen csak a holland egyik dialektusának tekinti. Ennek a viselkedésnek a nyelvi problémák iránti közöny a magyarázata, amely a hollandok többségét jellemzi.

Eközben a flamandok rokonszenveznek a frízekkel, hiszen a hollandok őket is bizonyos fokig lenézik; az utca embere számos esetben „elkorcsosult holland fajzat”-nak nevezi őket. Ezen a ponton a különbség a dél- és észak-németalföldiek között szembe-tűnő: értékelésükből megállapítható, hogy egy dialektus vagy egy idióma minősítése mindig a csoportidentitásból, patriotizmusból vagy lokálpatriotizmusból indul: a kollektíva határozza meg, és a nyelvi jogokért való küzdelem a nyelv szimbolikus megjelenéséről is szól.

A fríz nyelvűek magukról alkotott véleménye is Janus-arcú: egyrészt büszkék a nyelvükre, másrészt le is nézik azt. Ez az ambivalens önszemlélet számos kisebbségi nyelvközösség kétnyelvű tagjait jellemzi.

Általános adatok a frízföldi nyelvi helyzetről

A statisztikai adatok szerint a fríz nyelv a lakosság több, mint felének anyanyelve és

további 20% bírja a nyelvet (kb. 550 ezres lélekszámú a tartomány, ez Hollandia lakosságának 4%-át jelenti.) A lakosok csak kevesebb, mint 5%-a állítja, hogy egyáltalán nem érti a nyelvet. A legnagyobb problémát ma az jelenti, hogy a nyugati fríz nyelv írott formája, a provincial spelling (=tartományi helyesírás) csak 1980-ban került hivatalos formában is bevezetésre. Ennek óriási a hatása az oktatásra. Amíg a lakosság 65%-a képes olvasni fríz nyelven, addig csak 11%-a (!) tud írni. A helyzetet súlyosbítja, hogy Frízföldön nincs fríz nyelvű napilap, és az emberek egyáltalán nem szembesülnek a fríz írott nyelv hiányával.

A nyolcvanas években bekövetkező népességrobbanás következményeként egyre több holland vándorolt be a tartományba (szinte kizárólag csak a városokba települtek), ezzel párhuzamosan a fríz nyelvűek folyamatos kivándorlása kezdődött meg (a munkanélküliség elől a fiatalok más tartományba költöznek stb.), így ma a tartomány fríz nyelvű lakossága fokozatosan elöregszik. Jelentős a belső vándorlás is a tartományon belül. A falvak lakói, akik még hagyományosan őrzik a nyelvet és a hagyományokat, a megélhetési gondok elől a városokba költöznek. Itt kétségtelenül hat rájuk az egyébként is nagyon erős hollandosítás. A fríz szülők mára már egyre kevesebben választják a fríz nyelvű iskoláztatást és támogatják a vegyes-házasságokat. Emiatt a tartomány nagyszámú fríz nyelvű felnőtt lakosságát veszít el.

A kutatások időről időre kimutatják, hogy a magasabb végzettségűek kevesebbet hasz-

nálják a fríz nyelvet, mint az alacsonyabb végzettségűek. A holland és az angol nyelv uralma a médiákban is nyomasztó. A nyelvhasználat erősen szabályozott: a fríznek 60%-a beszél informális közegben fríz nyelven, míg a hivatalos ügyeket holland nyelven intézik és az idegenekhez is holland nyelven szólnak. Ez a magatartásbeli szabályozás vezethetett ahhoz a megállapításhoz, hogy a fríz nyelv kihalt. Ezért a mai fríz nyelvpolitikának a fríz nyelv használatának kiterjesztését és helyzetének megerősítését kell megcéloznia.

A kutatások időről időre kimutatják, hogy a magasabb végzettségűek kevesebbet használják a fríz nyelvet, mint az alacsonyabb végzettségűek. A holland és az angol nyelv uralma a médiákban is nyomasztó. A nyelvhasználat erősen szabályozott: a fríznek 60%-a beszél informális közegben fríz nyelven, míg a hivatalos ügyeket holland nyelven intézik és az idegenekhez is holland nyelven szólnak. Ez a magatartásbeli szabályozás vezethetett ahhoz a megállapításhoz, hogy a fríz nyelv kihalt. Ezért a mai fríz nyelvpolitikának a fríz nyelv használatának kiterjesztését és helyzetének megerősítését kell megcéloznia.

A tartományban nincs fríz egynyelvű(!) oktatási intézmény, kétnyelvű intézmények viszont már az ötvenes évektől léteznek (a fríz nyelv oktatása csak 1955-ben vált legálisá, az Új Alapfokú Oktatási Törvény bevezetésével) (2) Számuk több, mint nyolcvan, ami azt jelenti, hogy az alapfokú intézmények kb. 15%-a kétnyelvű. Legtöbbjük meglehetősen kicsi (1–4 pedagógus), és többségükben a rurális térségekben található. A fríz nyelvű olvasást szinte minden iskola beépítette tantervébe, az írás oktatását azonban csak nagyon kevesen célozzák meg. Jelentősen gátolja az oktatást, hogy hiányzik egy jól szerkesztett fríz nyelvű módszertani kiadvány. A fríz nyelvű oktatási órák száma sem szabályozott (egy fríz nyelvű énekórától a fríz és holland nyelv azonos óraszámában való oktatásig változnak az óraszámok), mivel a holland kormány erősen központosított irányítása alatt a helyi hatóságok csak indirekt formában szólhatnak bele a törvényesítés folyamatába. Egy, még a nyolcvanas években készült

átadását azonban csak nagyon kevesen célozzák meg. Jelentősen gátolja az oktatást, hogy hiányzik egy jól szerkesztett fríz nyelvű módszertani kiadvány. A fríz nyelvű oktatási órák száma sem szabályozott (egy fríz nyelvű énekórától a fríz és holland nyelv azonos óraszámában való oktatásig változnak az óraszámok), mivel a holland kormány erősen központosított irányítása alatt a helyi hatóságok csak indirekt formában szólhatnak bele a törvényesítés folyamatába. Egy, még a nyolcvanas években készült

jelentés szerint az iskolák háromnegyede a fríz nyelvnek csupán a passzív elsajátítását írja elő a holland anyanyelvűeknek.

Konklúzió

A fríz nyelv megmentése ma rendkívül fontos feladat, amelyen számos helyi szervezet dolgozik. Például 1977-ben megalakult a Frízföldi Oktatásügyi Központ, amelynek fríz tagozata tanácsokkal látja el a kétnyelvű intézményeket, valamint a tartomány Oktatásügyi Tanácsa, a Fríz Állandó Bizottság és a Fríz Akadémia stb. támogatja a kétnyelvű oktatást. Jelenleg Frízföldön a négy tanárképző főiskola közül három kötelezi tanulóit fríz kurzus hallgatására. A nyelvi készségek fejlesztése mellett a kétnyelvű oktatás didaktikájára is figyelmet fordítanak, ezek az intézmények. Javaslat született a fríz nyelv modulokban történő oktatására is, ami azt jelentené, hogy a tanulók több, rövid ideig tartó intenzív kurzuson vennének részt. Nem utolsósorban pedig szükségessé vált egy fríz oktatási software kidolgozása is.

Az iskolák nem menthetik meg a nyelvet, de két dolgot mindenképp tehetnek érte: segíthetik a fríz nyelvű olvasás és írás elsajátítását, és pozitív irányban befolyásolhatják a közvéleményt. A kutatóknak és tanároknak ezért nagyon nagy a felelősségük. A frízföldiek sokat tanulhatnak Európa más kisebbségeitől, ezért a nemzetközi kapcsolattartás és a komparatív kutatások a tartományban rendkívül fontosak.

Jegyzet

(1) Nyelvföldrajzilag a németalföldi nyelv a Holland Királyság hivatalos nyelve, valamint a Belga Királyság flamand lakosságának anyanyelveként, a franciával egyenrangú hivatalos nyelve is, kivéve az északi Fríz-tartományt és a kétnyelvű Brüsszelt. A nyelvészetben az észak-németalföldi nyelv alatt a holland, a délnémetalföldi nyelv alatt a flamand nyelvet értjük. A flamand és holland terminus a dél- és észak-németalföldi nyelv fogalmának köznapi használatára.

(2) A fríz nyelv alapfokú oktatásának története 1907-re nyúlik vissza. Ekkor a tartomány vezetése a fríz nyelv tanórákon kívüli oktatását engedélyezte. Az 1937-es Holland Alapfokú Oktatási Törvény módosításával engedélyezetté vált a regionális dialektusok oktatása, de egyetlen cikkely sem említette a fríz nyelvet.

Irodalom

GROTER, DURK: *Sociolinguistic auage learning in multilingual settings. Focus on Frisian in: Home language and school in a European perspicive*. Tilburg University Press, 1995, 35–51. old.

Frisian–Butch bilingual primary schools. Szerkesztette: BOELEN, KR. A Ministry of Education and Scieence Publication produced by the Information Department, 1976.

KADT, ELIZABETH DE: *McWorld versus local cultures: English in South Africa at the turn of the millenium*. In: *Literary Studies: East & West 14*. Szerkesztette: FORMAN, M. – SMITH, L. Univ. of Hawaii Press (in print)

A világ nyelvei. Szerkesztette: FODOR ISTVÁN. Akadémiai Kiadó, Bp., 1999. 422–424. és 1024–1032. old. *The Frisian language in primary education in Friesland*. Szerkesztette: YTSMA, JEHANNES. The Netherlands, Fryske Akademy/EMU-projekt, Ljouwert/Leeuwarden, 1988.

Gút Erika